PREŠOVSKÁ MEDIÁLNA ŠKOLA: DIVERZITA A DISKONTINUITY, V KTORÝCH SA RODIA INOVÁCIE

Michal Bočák

Konštituovanie mediálnych štúdií v Prešove je výsledkom úvah o potrebe moderného mediálneho vzdelávania, ktoré sa pred vyše dvadsiatimi rokmi zrodili na vtedajšej Katedre slovenského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, vysokej školy, ktorá v roku 1997 síce bola nová svojím názvom, no jej inštitucionálna tradícia siaha do polovice 20. storočia. Spoločné dielo užšieho zakladateľsko-vedúceho tímu (Dr. h. c. prof. PhDr. Ján Sabol, DrSc. – tvorca prvotnej idey; prof. PhDr. Daniela Slančová, CSc. – prvá vedúca oddelenia; doc. PhDr. Juraj Rusnák, CSc. – prvý vedúci osamostatnenej katedry) a širšieho kolektívu prešovskej slovakistiky, v počiatkoch budované za ústretovej podpory a pedagogickej pomoci vyučujúcich z Katedry žurnalistiky FF UK v Bratislave, ako aj lektorov/iek z mediálnej praxe, sa už v súčasnosti úspešne rozvíja na báze tvorivej spolupráce pôvodnej a novej vedecko-pedagogickej generácie.

Rozvoj Katedry komunikačných a mediálnych štúdií ISMŠ FF PU v Prešove zvykne byť dynamickejším, než by sme si priali. Obdobia homeostázy sú v súčasnom akademickom svete krátke a vzácne, priliehavejšou charakteristikou doby by bol zrejme stav permanentnej pohotovosti. Menia sa požiadavky (komplexných) akreditácií, hodnotenia vedeckej produkcie či metódy vyučovania a stabilitu, v princípe vždy len chvíľkovú, si treba tvrdo odpracovať. Na vedeckú prácu a výučbu ostáva málo pokoja, ktorý by im tak veľmi svedčal. Vývin azda každého akademického pracoviska je chronologickým sumárom stavov kontinuít a ruptúr, pokoja a jeho narušenia – aj náš študijný program a jeho inštitucionálne zázemie od svojho vzniku prešli mnohými väčšími či menšími zmenami. No, ako vo svojom diele argumentuje Michel Foucault (2002), nie hladký povrch stredu, ale práve neostré okraje a ruptúry diskurzov a inštitúcií kreujú možnosti transformácie, inovácie, a tie sa nám, myslím si, veľakrát podarilo využiť. Potenciálne ohrozenia v podobe štiepenia pracoviska, odchodu niekoľkých vyučujúcich, vzniku konkurenčných pracovísk, neistoty organizačného zaradenia v meniacej sa štruktúre fakulty, oslabenia stredoškolských populačných ročníkov atď. sme, našťastie, nielen ticho prečkali, ale koordinovanou prácou nášho kolektívu sme ich úspešne potlačili, ba v mnohom aj prospešne využili.

Konkurencia v odbore je mimoriadne veľká; temer každá zo slovenských vysokých škôl (verejných i súkromných) už ponúka študijný program, či dokonca viacero študijných programov zameraných na médiá alebo žurnalistiku. Zatiaľ čo na začiatku sme boli na východnom Slovensku v podstate sami, dnes už, okrem iných, funguje dokonca i novšie paralelné pracovisko na FF UPJŠ v Košiciach, vytvorené pred desaťročím časťou našich dlhoročných (spolu-)pracovníkov a (spolu-)pracovníčok. Áno, je nešťastné, ak už aj v priestore verejného vysokoškolského vzdelávania a vedy máme uvažovať o iných (hoc často aj osobne blízkych) ako o konkurencii – presne do toho nás však núti dominujúci neoliberálny diskurz so svojimi dogmami individualizácie a vzájomného súperenia, udržateľnosti financovania atď., prejavujúci sa na úrovniach celých organizácií i konkrétnych ľudí. Častejšie sa tak musíme sústreďovať na plnenie formalisticky nastavených kritérií, ktoré v konečnom dôsledku trieštia, brzdia, či priam úplne znemožňujú vedecké poznávanie, ba dokonca až potláčajú jeho zmysel. Ak musí pracovisko v prvom rade bojovať o zdroje – aby sa mohlo udržať a (ako to preskribuje dobový imperatív) neprestajne sa rozvíjať –, musí sa zákonite koncentrovať (aj) na také aspekty svojho fungovania, ktoré

by v kontexte humanitnovedného a sociálnovedného výskumu, teda toho bádania, ktoré si do centra svojho záujmu postavilo človeka a spoločnosť, nemali byť tými primárnymi. Skrátka, momentálny verejný diskurz vo vzťahu k ľudskému poznaniu nemožno hodnotiť ako prajný.

Najzásadnejšou zmenou posledných rokov je, z môjho pohľadu, akreditovanie komplexne inovovaného študijného programu *mediálne štúdiá*. Samotný objekt nášho štúdia sa mimoriadne rýchlo transformuje, a tak, na rozdiel od niektorých iných študijných odborov s dlhodobo stabilným vymedzením, pri masmediálnych štúdiách ako dynamickej transdisciplíne došlo v roku 2013 k zásadnej zmene opisu študijného odboru. Modernizáciu spočívajúcu napr. v jasnejšom diferencovaní sa od (teórie) žurnalistiky sme prijali pozitívne, no domnievam sa, že viacero vecí ostalo nevyjasnených. Ide predovšetkým o charakteristiku odboru z hľadiska vzťahu či vzájomného pomeru teórie a praxe, vymedzenia príbuzných študijných odborov a zameraní (osobitne marketing) a, samozrejme, vecného obsahu vyžadovaného od uskutočňovaných študijných programov. V Prešove napr. nepovažujeme za celkom šťastné to, že sa ani v jednej z posledných verzií odborového opisu (2013, 2017) výraznejšie nespomína semiotika – vo svete pritom ide o jednu z kľúčových paradigiem teórie komunikácie či mediálnych a kulturálnych štúdií, ktorá, okrem iného, stála pri zrode našej mediálnej školy (na Slovensku jednej z dvoch najstarších pôsobiacich pod týmto názvom) a dodnes nás v mnohom inšpiruje. Podobne je to s lingvistikou, na poli ktorej sa dnes rozvíjajú také prístupy, významné pre štúdium médií, ako je napr. analýza diskurzu; v porovnaní s minulosťou sa jazykoveda v národných odborových štandardoch explicitne objavila už len pod stručnou požiadavkou zaradiť do bakalárskych programov praktické základy gramatiky a štylistiky, hoci jazyk je pre chápanie súčasnej mediálnej reality azda ešte dôležitejší než kedykoľvek predtým. Absenciou širšej, celoslovenskej debaty o charaktere mediálnych štúdií sa podporuje hegemónia vybraných pracovísk, čo je obzvlášť paradoxné v odbore podieľajúcom sa na dekonštrukcii diskurzívnej moci.

Akokoľvek, po naplnení nových povinných požiadaviek – ako som naznačil, mnohé z nich schvaľujeme, o mnohých sa dá polemizovať – sme sa teda rozhodli vystúpiť z komfortnej zóny miernej, nevyhnutnej úpravy starého študijného programu a vydať sa podstatne ďalej za hranice požadovaného, nakoľko nám to dovolili byrokratické obmedzenia počtu kontaktných hodín či rozloženia kreditových „záťaží“. Prípravných prác na akreditácii tak bolo omnoho viac, ale stálo to za to. Určite z nášho pohľadu, pretože sme omnoho dôslednejšie prekryli oblasti svojho vedeckého bádania s tým, čo vyučujeme; väčšina z nás v súčasnosti dominantne učí to, čomu sa venuje vo svojom výskume, a to našu výučbu nielen zjednodušuje, ale najmä skvalitňuje. Zmena je však dôležitá najmä zo študentského pohľadu, keďže hlavne na povinne voliteľných a výberových predmetoch sa otvára celý rad naliehavých tém mediálnej a sociálnej praxe, viacero z nich vôbec prvýkrát na Slovensku (napr. alternatívne a komunitné médiá, detské publiká médií, mediálne reprezentácie identít, vzťah médií a športu, populárna kultúra či kritická analýza pornografie). Nové a originálne uchopenie povinného jadra študijného odboru, ale predovšetkým inovatívne pole voliteľných eventualít, ponúka našim študentkám a študentom možnosť pružnejšie formovať svoju špecializáciu, ktorá rozširuje ich obzory vo vzťahu k aktuálnym problémom médií (čo je, mimochodom, aj názov výberového predmetu v poslednom semestri magisterského štúdia). Nemenej dôležitým posunom je doplnenie doktorandského stupňa štúdia.

Na prakticky orientovaných predmetoch sa teraz u nás oveľa viac tvorí, a nie výhradne „do zásuvky“, ale aj priamo do vysielaní či vydaní študentských a univerzitných médií, práca v nich je kreditovo bonifikovaná aj na výberových predmetoch. Na teoretických predmetoch (sa) zas učíme o médiách samostatne kriticky myslieť. Pochopiteľne, neočakávame, že podchvíľou kladené študentské otázky „načo mi to či ono bude“ zaznievať prestanú, ale zo skúseností mnohých z nás vyplýva, že odpovede spravidla – musím to, žiaľ, napísať tak pateticky – ponúkne až sám život. Nemyslím tým nevyhnutne prácu v konkrétnej redakcii či firme; tam azda skutočne nebude kedy ani načo hĺbkovo

semioticky interpretovať, dôkladne štylisticky analyzovať, ba ani foneticky transkribovať... Zmysel sa však akiste ukáže v reflexívnom, sociálne zodpovednom a citlivom prístupe vo/k vlastnej mediálnej tvorbe, v lepšej každodennej orientácii v čoraz neprehľadnejšej informačnej sfére a vo vzťahovo ukotvenom chápaní svojej pozície v mediatizovanej spoločnosti; možno pôjde „len" o lepšie informované rozhodnutia v mediálnej výchove vlastných detí, schopnosť poradiť a pomôcť v živote s médiami svojim blízkym... Kritické humanitno-sociálnovedné vzdelávanie, presne tak je ustrojené, má formulovať otázky, vrátane otázok o (svojom) zmysle, a z povahy veci tieto otázky môžu byť zodpovedané až v bližšej či vzdialenejšej budúcnosti – alebo niekedy nemusia byť vyriešené vôbec. Možnože stačí, že zazneli a zaznievajú a že nás neustále nútia (nanovo) premýšľať o veciach okolo nás a v nás.

Nie som si istý, do akej miery som schopný (z-)hodnotiť súčasnú pozíciu Katedry komunikačných a mediálnych štúdií, resp. prešovských mediálnych štúdií ako takých – hoci som na to ako vedúci katedry pri rôznych príležitostiach vyzývaný. Pri okrúhlom výročí by sa azda očakávalo, že sa rozpíšem o tom, akým sme špičkovým pracoviskom. Pravdaže, tak ako na iných školách, aj u nás sa formujú jedinečné vedecké prístupy, produkujúce nezriedka excelentné výsledky, za čo, blížiac sa k záveru svojho textu, úprimne ďakujem svojím niekdajším vyučujúcim, súčasným kolegom a kolegyniam a, koniec koncov, aj našim študujúcim, ktoré/í nás inšpirujú v spoločných debatách na seminároch aj mimo nich. Ako človek profesijne (hádam tiež i profesionálne) analyzujúci diskurzy a ideológie som však v akejkoľvek superlativizácii mimoriadne opatrný; ja viem, niekedy je to na škodu a aj zlé výsledky zvyknú byť hlučnejšie propagované a v dôsledku toho napokon možno i vnímané ako významnejšie, odborovo reprezentatívne. Aj keď sú (mas-)mediálne štúdiá na Slovensku kvalitatívne rôznorodé, jednako som presvedčený, že tu pôsobí slušná, reflexívna časť (odborovej) vedeckej komunity, ktorá, odmietajúc podľahnúť akademickému pragmatizmu, pestuje kritickú schopnosť rozlišovať medzi poctivou a (iba) „nafúknutou" vedou, u iných aj u seba. Presne tak ako študenti/ky so skutočným záujmom o kvalitné vzdelanie, o ktorých existencii vonkoncom nepochybujem, nakoniec dokážu odlíšiť lepšiu školu od horšej.

Pre mňa je rozhodujúce, že ako malá katedra, situovaná v menšej z metropol východného Slovenska, dokážeme cieľavedome vytvárať, v kolektíve či individuálne, vlastný systém chápania médií, ktorý verejnosti sprostredkúvame cez vedecké publikácie i výučbu. Nenechajme sa pomýliť moderným očakávaním veľkých vecí, niekedy aj drobná poznámka na seminári, prednesená pred pár študujúcimi, môže byť impulzom rozvoja poznania vo vede alebo/a skvalitňovania mediálnej práce. Naši študenti a študentky sú tu teraz s nami, ale raz budú v pozíciách, keď budú môcť veci sami/y výrazne(jšie) formovať. Hádam to budú robiť s hodnotami humánnosti, tolerancie a sociálnej spravodlivosti, ktoré sa s nimi snažíme zdieľať.

Sme tímom ľudí, ktorí si ľudsky rozumejú a z ktorých každý je svojím vlastným spôsobom prínosný pre celok. Katedra je pritom rôznorodá – epistemologicky i axiologicky oscilujeme medzi teoretickosťou a praktickosťou, pozitivizmom a interpretativizmom, štrukturalizmom a poštštrukturalizmom, konzervativizmom a liberalizmom... A hoci by niekedy (prinajmenšom z pohľadu vedúceho katedry) bolo viacero vecí jednoduchších, ak by sme sa väčšmi zhodovali, nakoniec sa zdá, že práve diverzita má svoje výhody. Sme rôzni/e, obdobne ako ľudia okolo nás, ako naši študenti a študentky; ktokoľvek, kto k nám príde študovať, tak u nás môže stretnúť niekoho, kto mu bude svojím pohľadom na svet bližší, v kom môže nájsť mentora či mentorku. A neraz až priateľa či priateľku, s ktorým ostáva v kontakte aj po absolvovaní štúdia. Humanitné vzdelávanie, zdanlivo banálne vo svojej analýze každodenného ľudského bytia, osobitne v čase, ktorý mu pre decentralizáciu, komercializáciu a pragmatizmus pozn(áv)ania nie je naklonený, má byť postavené na úprimných, pevných a blízkych ľudských vzťahoch, na dôvere a vzájomnej inšpirácii... Vlastne nie pokoj homogénnosti, ale práve heterogenita školy je podnetná. Aj keď to býva – vyučujúcim i študujúcim – „proti srsti", iba pluralitná univerzita vzdorujúca jednoduchosti, kladúca odpor samozrejmostiam, iba tá môže byť skutočnou vysokou školou (do) života.

Na oslabovanie pozícií humanitných a sociálnych vied by sme nemali reagovať servilnosťou voči sociálnej praxi, ale nekompromisným trvaním na našich kritických východiskách a metódach. Práve ony môžu naozaj vysvetliť, ako funguje súčasná (mediálna) kultúra, práve ony môžu zviditeľniť systémové sociálne nespravodlivosti a teoreticky podložiť konanie smerujúce k ich potláčaniu či odstráneniu.

Prešovská mediálna škola sa vyvíja v rozmanitosti a súčinnosti rôznych ľudí; to sa stalo jej najlepším základom v druhej polovici 90. rokov a v tom, myslím si, spočíva aj jej budúcnosť. Ak si chceme náležite uctiť minulosť a vážime si svoju prítomnosť, ktorej podobu sme usilovne vybudovali, práve budúcnosť je tým, na čo sa máme prednostne zamerať. Najlepšou oslavou pri príležitosti našej druhej desaťročnice teda, podľa mňa, nie je nič iné, než svedomité pokračovanie v doterajšej poctivej vedeckej a pedagogickej práci.

Literatúra

BOČÁK, Michal: Vývinové paralely komunikačných a mediálnych štúdií. In: Magál, Slavomír – Mistrík, Miloš (eds.): *Masmediálna komunikácia v interdisciplinárnom výskume*. Trnava: Fakulta masmediálnej komunikácie UCM 2006, s. 235 – 237.

BOČÁK, Michal: Mediálne štúdiá: K stavu a perspektívam jednej akademickej (ne-)disciplíny. In: Rusnák, Juraj – Regrutová, Lenka (eds.): *Médiá a text IV*: Zborník príspevkov z vedeckého seminára 4. 12. 2012. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2013, s. 10 – 23. (dostupné aj na: http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Rusnak2/subor/Bocak.pdf)

BOČÁK, Michal: Mediálne štúdiá: Poznámky k aktuálnemu stavu študijného odboru na Slovensku. Otázky žurnalistiky, 2013, 56, č. 1-2, s. 37 – 49.

FOUCAULT, Michel: Archeologie vědění. Praha: Herrmann & synové 2002.

LAURINČÍKOVÁ, Stanislava: Michal Bočák: Našou primárnou úlohou je médiá vysvetliť, nie hodnotiť. *Masmedialne.info*, 13. 9. 2015. dostupné na: http://www.mediawatch.dog/rozhovor-michal-bocak-nasou-primarnou-ulohou-je-media-vysvetlit-nie-hodnotit/

Prešov Media School: Diversity and Discontinuities in Which Innovations Are Born

In this essay, the author evaluates the development and the current state of the media studies at the University of Prešov from his perspective of the Head of the Department of Communication and Media Studies. The most important recent change is the complete innovation of the Media Studies program which brought in a number of subjects unique in Slovak university environment and intensely linked teaching to one's own research. Media studies is seen as a field of study necessary for creative media production as well as everyday life in mediatized societies

Údaje o autorovi

Mgr. Michal Bočák, PhD.
Inštitút slovakistiky a mediálnych štúdií
Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove
Ul. 17. novembra č. 1, 080 01 Prešov
michal.bocak@unipo.sk

Výskumne sa zameriavam na kulinárske časopisy, teóriu diskurzu, reprezentácie identít (gender, sexuality) v médiách, online pornografiu a televízne spravodajstvo. Pôsobím na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove: vyučujem najmä v študijnom programe mediálne štúdiá a som vedúcim Katedry komunikačných a mediálnych štúdií. Som členom Centra kulturálních, mediálních a komunikačních studií pri KMKSŽ Filozofickej fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, redakčných rád vedeckých časopisov *Mediální studia* (ČR) a *Jazyk a kultúra* (SR). Externe prednášam o fungovaní genderu a queer identít v médiách v študijnom programe *kulturální studia* na FF UP v Olomouci. Aktuálne pracujem na vedeckej monografii *Diskurzy chuti: Konceptualizácie jedla v českých kulinárskych časopisoch* a vysokoškolskej učebnici *Od znaku k diskurzu (reprezentácie – diskurzy – médiá)*.